

Anne Gro Pedersen

Ulykker, drap og selvmord i 150 år

Fram til den annen verdenskrig var det drukningsulykker som dominerte blant de voldsomme dødsfallene. Senere ble transportulykker og fall viktigere. Draps- og selvmordsratene har vært stabile i hele perioden, med unntak av blant annet krigsperiodene.

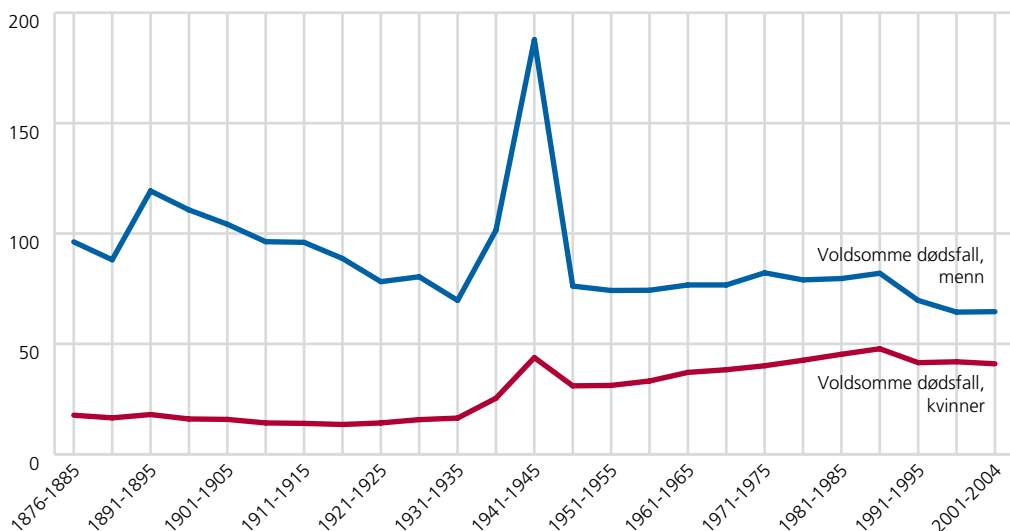
Ser vi på dødeligheten i Norge har ikke de voldsomme dødsfallene spilt noen stor rolle de siste 150 årene. Voldsomme dødsfall er definert som alle dødsfall forårsaket av ytre årsaker, og i begrepet ligger alle ulykker, drap og selvmord. Men mens dødeligheten av sykdommer har blitt kraftig redusert siden 1800-tallet, har ikke dette på samme måte vært tilfellet for voldsomme dødsfall. Ulykker, drap og selvmord har derfor relativt sett fått en større betydning som dødsårsak. Særlig gjelder dette barn og unge fordi dødsfall

forårsaket av infeksjonssykdommer i disse aldersgruppene nærmest har forsvunnet (les mer om dette i artikkelen «Fra infeksjoner til livsstilsdødsfall»).

«Men mens dødeligheten av sykdommer har blitt kraftig redusert siden 1800-tallet, har ikke dette på samme måte vært tilfellet for voldsomme dødsfall.»

Dødeligheten av voldsomme dødsfall har i alle år vært høyest hos menn, og dette gjelder særlig for unge menn. Men denne dødeligheten har gått ned, fra rundt 120

Figur 1. Voldsomme dødsfall, kvinner og menn, per 100 000 innbyggere. 1876/1885–2001/2004

Kilde: Statistisk Sentralbyrå (1995) og Statistisk sentralbyrå: NOS Dødsårsaker.

menn per 100 000 innbyggere rundt 1900 til rundt 65 per 100 000 innbyggere i dag (2000–2004) (se figur 1). Unntaket er den sterke økningen i krigsårene. Samtidig har dødeligheten knyttet til ulykker, drap og selvmord steget for kvinner, fra nær 18 voldsomme dødsfall per 100 000 innbyggere i perioden 1876–1885 til 41 i dag. Denne stigningen begynte i årene før den annen verdenskrig.

Hvordan kan vi forklare nedgangen i dødeligheten blant menn det siste hundreåret, og den økningen av voldsomme dødsfall det har vært blant kvinner siden slutten av 1930-tallet?

Ulykker vanlig dødsårsak blant barn og unge

Ulykker har i hele perioden vært den dominerende årsaken blant de voldsomme dødsfallene (se figur 5). Blant barn og unge har det vært en nedgang i dødeligheten av ulykker de siste 150 årene, og nedgangen har vært mest markant blant gutter (se figur 2). Ulykkesdødsfallene har vært flere blant gutter enn blant jenter, og dette er en av årsakene til gutters og menns generelle overdødelighet.

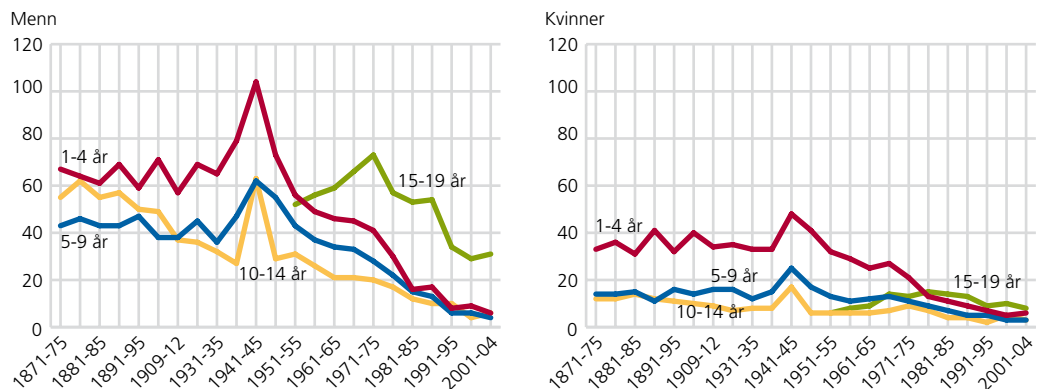
Historisk sett var det drukningsulykkene som dominerte, både blant gutter og jenter. I perioden 1931–1935 utgjorde drukning over halvparten av alle ulykkesdødsfallene blant gutter, mens det blant jenter var et litt lavere tall. Så sent som i perioden 1951–1955 døde årlig hele 99 barn under 15 år av drukning i brønn eller dam ved hjemmet. Myndighetene jobbet mye med å få ned drukningstall som dette. Effektive sikringstiltak ble satt i verk og i femårsperioden 1966–1970 var tallet sunket til 14 døde.

Mange fiskere og sjøfolk døde

Ser vi på dødsfall blant de mellom 15 og 40 år, er igjen dødeligheten klart størst blant menn. Rundt 1900 utgjorde voldsomme dødsfall 13–15 prosent av alle dødsfall blant menn i disse aldersgruppene. I 1951–1955 utgjorde de over 50 prosent av dødsfallene blant 15–29-åringene og 35 prosent i aldersgruppen 30–39 år. Blant kvinner mellom 15 og 40 år har ikke voldsomme dødsfall betydd særlig mye for dødeligheten, selv om den har steget noe.

Forklaringen på at det både i disse aldersgruppene og blant de over 40 var flere

Figur 2. Dødelighet av ulykker, menn og kvinner, 1–19 år, per 100 000 innbyggere. 1871/1875–2001/2004

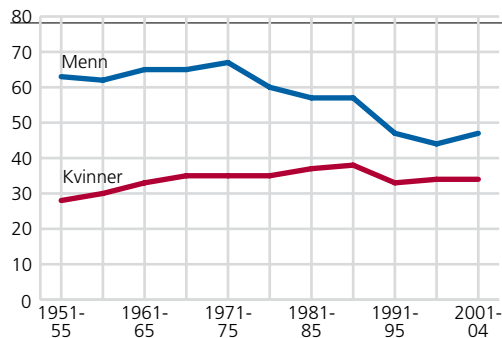

Kilde: Backer (1961), Statistisk sentralbyrå (1995) og Statistisk sentralbyrå: NOS Dødsårsaker.

Storjefangst på Leirfjorden, 1949. I 1951–1955 utgjorde voldsomme dødsfall over 50 prosent av dødsfallene blant 15-29-åringene og 35 prosent i aldersgruppen 30-39 år. Det var klart flest menn som ble rammet av en voldsom død. Årsaken var særlig drukningsulykkene. Både fiske og skipsfart var dominert av menn. Når det gjelder dødsulykker knyttet til skipsfart og fiske, døde det totalt 138 personer i 1950–1955 (årlig gjennomsnitt), mens tallet for 1966–1970 var 121. I dag (2000–2004) er tallet sunket til 35. Foto: Lyder Kvantoland / Salten Museum / Nasjonalbiblioteket

Figur 3. Dødelighet av ulykker¹, kvinner og menn. Per 100 000 innbyggere. 1951/1955–2001/2004

¹ Etter en klassifikasjonsendring fra 1927 ble det bestemt at når det sto en ulykke på dødsmeldingen skulle den bli registrert som dødsårsak uansett hva annet som sto på dødsmeldingen. Dette kan ha medført, spesielt i de eldre aldersgrupper, at endringen eller hyppigheten av dødsfallene ikke er reelle.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (1995) og Statistisk sentralbyrå: NOS Dødsårsaker.

menn enn kvinner som døde en voldsom død, finner vi særlig i drukningsulykkene. Både fiske og skipsfart var dominert av menn. Under den annen verdenskrig steg hyppigheten av drukningsulykkene til det dobbelte av hva de var i 1930-årene, hovedsakelig på grunn av sjømenn på båter som forliste (les mer i artikkelen «Heime 'bra', men borte død...»).

I den offisielle statistikken har drukningsulykker blitt fordelt mellom skipsfart og fiske (her ligger også arbeidsulykker om bord) og andre drukningsulykker (i den siste kategorien ligger også drukning fra liten båt). Når det gjelder dødsulykker knyttet til skipsfart og fiske, døde det totalt 138 personer i 1950–1955 (årlig gjennomsnitt), mens tallet for 1966–1970 var 121. I dag (2000–2004) er tallet sunket til 35.

Transport- og fallulykker har dominert etter annen verdenskrig

Etter den annen verdenskrig har drukningsulykker spilt en mindre rolle, og det

er transportulykker og fallulykker som har dominert. Disse dødsårsakene utgjør nesten to tredeler av alle ulykkesdødsfall. Veksten i privatbilismen har påvirket ulykkesstatistikken. De første tiårene etter den annen verdenskrig skjedde det en dobling av dødelighet forårsaket av transportulykker. Ser vi på barn og unge utgjorde veitrafikkulykker henholdsvis 53 og 72 prosent av alle ulykkesdødsfall i aldersgruppene 0–14 år og 15–24 år blant kvinner i 1966–1970.¹ Tilsvarende tall blant gutter og unge menn var 43 og 47 prosent. Det har vært en nedgang etter 1970, men fortsatt utgjør disse ulykkene en markert dødsårsak blant de unge, spesielt i aldersgruppen 15–24 år. Dette gjelder for begge kjønn.

Hyppigheten av fallulykker har steget jevnt etter den annen verdenskrig, og fra midten av 1970-årene har det vært flere slike ulykker enn drukningsulykker². Økningen i fallulykker gjelder spesielt aldersgruppen

«Veksten i privatbilismen har påvirket ulykkesstatistikken. De første tiårene etter den annen verdenskrig skjedde det en dobling av dødelighet forårsaket av transportulykker.»

over 70 år, og da særlig kvinner. Det er fall fra samme høyde som er dominerende. Disse fallulykkene er ofte ikke alvorlige i seg selv, men for personer med svekket helse kan fallene gi fatale konsekvenser.

Selvordstopp på 1980-tallet

Selvordshyppigheten i 1876–1885 var for menn elleve døde og for kvinner tre

¹ Når det gjelder transportulykker ble det etter 1941 laget oppgaver over dette fordelt på kjønn.

² I *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems tenth revision (ICD-10)* er fallulykker delt inn i blant annet fall fra seng, fall på is og snø, fall fra fjell, fall fra en høyde til en annen og fall fra samme høyde.

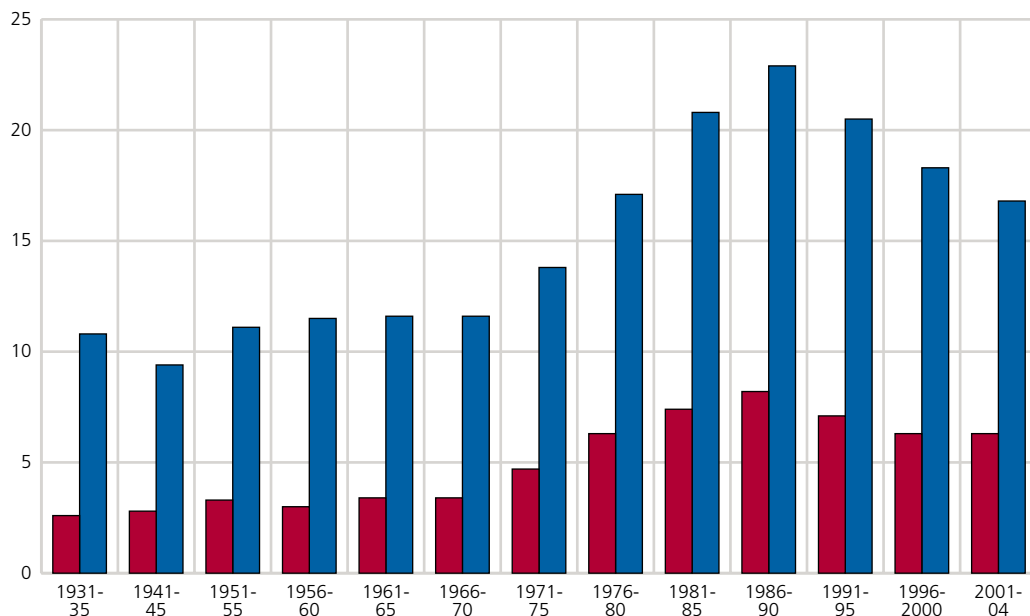

Dødeligheten av voldsomme dødsfall alltid har vært høyest for menn, men med unntak av årene under den annen verdenskrig har denne dødeligheten sunket fra rundt 120 menn per 100 000 innbyggere rundt 1900 til rundt 65 per 100 000 innbyggere i dag. I samme periode har denne dødeligheten steget for kvinner. Årsaken

finner vi blant annet i drukningsulykkene, som særlig rammet menn, og den sterke nedgangen i disse etter den annen verdenskrig. Samtidig førte veksten i privatbilismen til en økning i transportulykker, både blant menn og kvinner. Foto: Lyder Kvantoland / Salten Museum / Nasjonalbiblioteket

Figur 4. Selvmord fordelt på kjønn per 100 000 innbyggere. 1931/1935–2001/2004

Kilde: Statistisk sentralbyrå (1995) og Statistisk sentralbyrå: NOS Dødsårsaker.

døde per 100 000 innbyggere. Denne raten holdt seg stabil lenge, men med en nedgang under første og annen verdenskrig for menn. Etter krigen har det vært en økning blant begge kjønn. Selvmordshyppigheten steg gradvis, med en topp i 1988. Etter denne perioden sank selvmordshyppigheten, men ikke ned til nivået i 1970-åra. I dag dør rundt 17 menn og seks kvinner per 100 000 innbyggere av selvmord. Selvmordshyppigheten har i hele etterkrigstida og fram til i dag vært tre ganger så høy blant menn som blant kvinner (se figur 4).

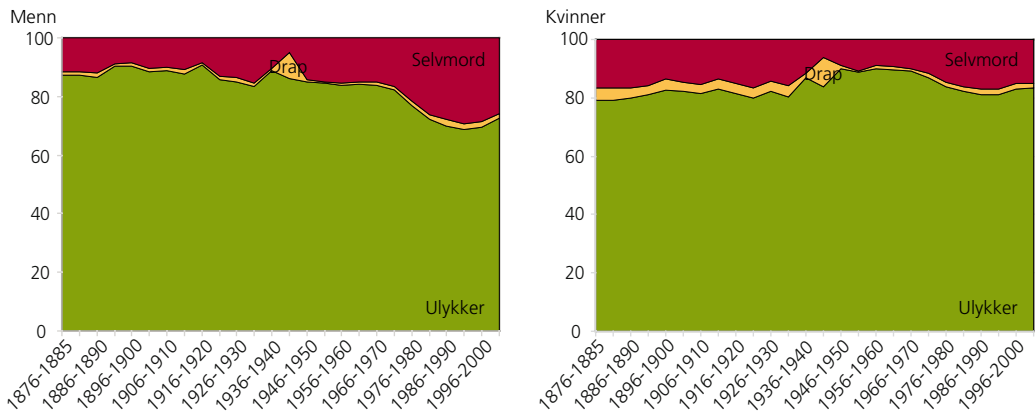
Når det gjelder selvmordsdødeligheten, er det en markert forskjell mellom ulike aldersgrupper. For menn er det høyest

dødelighet i aldersgruppene 20–29 år og over 70 år, hvor dødeligheten er på rundt 24 av 100 000 innbyggere. Det er lavest

«Selvmordshyppigheten har i hele etterkrigstida og fram til i dag vært tre ganger så høy blant menn som blant kvinner.»

dødelighet for menn under 20 år. Samtidig er selvmord en av de dominerende dødsårsakene i gruppen 15–19 år, ved siden av ulykker. Hos kvinner er det et annerledes mønster, der er det høyest dødelighet i alderen fra 40 til 69 år. Det er lavest dødelighet i alderen under 15 år og over 70 år. I alle andre aldersgrupper, både blant menn og kvinner, er selvmordsraten stabil eller synkende.

Figur 5. Voldsomme dødsfall, menn og kvinner. Prosentvis fordeling. 1876/1885–2001/2004

Kilde: Statistisk sentralbyrå NOS Dødsårsaker.

Henging og skyting er måten menn oftest utfører selvmord på, mens det for kvinner er det henging og giftinntak.

Drapstopp under den annen verdenskrig

Drap har aldri hatt en stor andel av voldsomme dødsfall, med unntak av under den annen verdenskrig hvor den steg forholdsvis mye, mest hos menn, men også blant kvinner (se figur 5).

Tallene viser at de voldsomme dødsfallene har rammet menn i større grad enn kvinner, og historisk er dette kanskje særlig knyttet til drukningsulykkene. Årsaken til at dødeligheten blant voldsomme dødsfall har steget hos kvinner siden den annen verdenskrig, er særlig økningen i transportulykker, men også fallulykker blant eldre kvinner. Dette reflekterer et skifte i typer ulykker gjennom tidene; tidligere skjedde hovedsakelig ulykkene i forbindelse med arbeid, spesielt i fiske og skipsfart. I dag skjer ulykkene oftest hjemme, i forbindelse med fritidsaktiviteter eller i forbindelse med transport (Stene-Larsen 2006).

Datagrunnlag

Artikkelen baserer seg på Julie Backers beregninger i Backer, J.E. (1960): «Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856–1955», *Samfunnsøkonomiske studier nr. 1*, publikasjonen «Dødelighetsutvikling og dødsårsaksmonster 1951–1955» i serien *Statistiske analyser nr. 9*, (Statistisk sentralbyrå 1974), tabeller fra *Historisk statistikk 1994*, NOS C188, (Statistisk sentralbyrå 1995) samt en rekke utgaver av *NOS Dødsårsaker*.

Som andel av alle dødsårsaker, har ulykker, drap og selvmord hatt størst omfang blant de unge og de eldste.

Referanser

Stene-Larsen, G (2006): 1880–2005 – fra fattigdomssykdommer til overflodslidelser, *Tidsskrift for Den norske lægeforening 1/2006*, <http://www.tidsskriftet.no/>